

Hovsep Hayreni: RUS-TÜRK ve RUS-ERMENİ İLİŞKİLERİNİN KAYPAK ZEMİNİNDE DİRENEREN ARTSAKH

Posted on 08/11/2020

1920 yılındaki Türk işgal harekâtının bugünkü savaşla çakışan bazı yönlerine önceki yazılarımda dikkat çekmiştim. İki olay arasında Rus-Türk ve Rus-Ermeni ilişkileri bakımından da ciddi paralellikler var. Bunları da hisse çıkarılacak yönler olarak irdelemekte yarar görüyorum. Yüz yıl önce Ermenistan'ı yok etmeyi ve Azerbaycan'la birleşmeyi hedefleyen Türk saldırısı, Kasım ayı sonunda Kızıl Ordu birliklerinin Ermenistan'a girişi ve iktidarın Sovyetlere geçişi ile durdurulmuştu. İki ay boyunca savaşı dikkatle izleyen Sovyet Rusya yönetimi daha erken davransa, Kars ve Gümrü düşmeden, büyük katliamlar henüz gerçekleşmeden o belayı önleyebilirdi. Gerçi bu gecikmenin vebali yalnız onun değildi. Türk saldırısından önce Sevr Antlaşmasının yarattığı umutla İngiltere'ye bel bağlamaya devam eden ve saldırının başlangıç aşamasında Sovyet Rusya'nın arabuluculuk önerisine sıcak bakmayan Taşnak hükümetinin de sorumluluğu önemliydi.

Sovyet Rusya'nın Ermenistan temsilcisi Legran, Sevr'den vazgeçilerek Sovyet desteğinin talep edilmesi halinde bunun mevcut Ermenistan Cumhuriyeti'ne güvenlik sağlamaktan başka Türkiye Ermenistan'ında bazı kazanımlar için de elverişli şartlar yaratacağını söylüyordu. Kabul edilmesi halinde Kızıl Ordu'nun gönderilmesi Türk saldırısını erkenden durdurabilirdi. Fakat Kızıl Ordu varlığının Ermenistan'da Bolşevikleri iktidara getireceğini düşünen Taşnak yönetimi bunu tercih etmedi, sonunda işgalci ve soykırımcı Türklerin dayattığı aşığılayıcı şartları kabul edecek duruma düştü.

Öte yanda Kemalist Türkiye'ye hak etmediği ilerici payeleri verip 1920 yazında önemli bir

maddi yardım da yaparak bu saldırı öncesinde Ankara'yı güçlendirmiş olan Moskova, Ermenistan'a koşulsuz bir destekle Türk saldırısını durdurmaya çalışmak yerine, adeta Ermenistan'ın iyice zayıflamasını ve Kızıl Ordu müdahalesini tek kurtuluş olarak arzu etmesini bekler olmuştu.

Kars'ın ve Gümrü'nün düşmesinden sonra durumun Ermenistan için ne kadar tehlikeli olduğunu gören Sovyetlerin Kafkasya sorumlusu Orconikidze Stalin'e yazdığı telgrafta şöyle diyordu: "Türkler Ermenilerin hesabını görmek için ellerinin serbest olmasını istiyor. Taşnaklar itibarını kesinlikle yitirmiştir, bu durum Legran'ın raporlarında görülüyor... Bizim sonsuz bekleyişimiz Ermeni yığınlarını bütünüyle terk edilmişlik duygusuna sevk etmektedir. İşin gerçeği biz çok büyük gecikmeyle geliyoruz, fakat artık geciktirmenin mazereti yok."

Stalin ise 28 Kasım tarihli cevabında "Acele etmek gerekmez. Sonuçları görmek gerekir. Taşnaklar için Türklerle çatışmanın alemi yok. Fakat Türklere her istediklerini vermek de mümkün değil. Aleksandropol'u (Gümrü'yü) Ermenistan için onlardan kopartmak gerekir. Şimdilik Kars meselesini açık bırakalım. Görünüşe göre Türkler Antant'ın (İngiltere ve müttefiklerinin) bilgisi dahilinde hareket ediyor, dolayısıyla güvenemeyiz. Onları Antant'tan uzaklaştırmak gerekir" diyerek halen beklemede kalmayı savunuyordu.

Türkiye'yi Antant'tan uzak tutmaya çalışmanın tek enstrümanı da ona verilecek tavizlerdi. Yeter ki Türkiye Antant emperyalizminin üssü haline gelmesin, ne kadar güvenilmez olsa da yine dost ve müttefik gözüyle bakılacak ve kollanacaktı. Anlaşılan bir gün sonra (29 Kasım 1920'de) Kızıl Ordu'nun Ermeni Bolşevikler eşliğinde Ermenistan'a girmesini sağlayan şey, Orconikidze'nin Stalin'i dinlemeyip Lenin'e başvurması ya da sorumluluk duyarak doğrudan kendi inisiyatifini kullanması oldu.

Yüz yıl sonra Lenin'in yerinde Putin, Kemal'in yerinde de Tayyip oturuyor. Türkiye'yi bütün güvenilmezliğine rağmen yine "güvenilir ortak" şeklinde tanımlayan bir Rusya var. Bugünkü Rusya'nın güvenlik işbirliği anlaşması çerçevesinde Ermenistan'ı savunma yükümlülüğü

bulunmasına rağmen, o halen savaşın Ermenistan sınırları içinde yaşanmadığı gerekçesiyle müdahil olmaktan geri duruyor, Türk-Azeri ittifakının Artsakh üzerindeki büyük yıkımını ve giderek Ermenistan'ı da tehdit eden saldırılarını soğukkanlı şekilde izlemekle yetiniyor. Bu durum Rusya'nın kırmızı çizgisi her ne ise, onu aşmaya yönelik cüretkârlığı da teşvik ediyor.

Türkiye'nin mütecaviz girişimlerine açık bir set çekmeyen Rusya'nın bugünkü tutumu, sanki yüz yıl öncesinden miras kalmıştır. O zaman da Bolşevikler Kemalist Türkiye'nin Güney Kafkasya'ya hakim olma planlarını görmelerine rağmen müsamahakâr davranıyor, dostluğu suya düşürmemek için fazlasıyla esneklik göstermeyi tercih ediyorlardı. O kadar ki, 1921 Mart'ında Türk-Sovyet heyetleri Moskova'da Dostluk Antlaşması'nı imzalamış ve Türk ordusunun geri çekilmesi gereken sınır hatları belirlenmişken, Kazım Karabekir'in Gümrü'deki işgal kuvvetleri hâlâ orada kalarak yağma ve yıkımı sürdürüyor, dahası Gürcistan'da yönetimin Bolşeviklere geçmek üzere olduğu günlerde Menşeviklerin işbirliğiyle Batum'u, Ahıska'yı ve Ahılkalak'ı de işgal ederek oradan Azerbaycan'a sarkma gibi delice bir zorlama içine giriyor ve Sovyetler'in tahammül sınırlarını adeta test ediyordu.

Kendi dostluğunun Sovyetler için vazgeçilmez olduğunu düşünen Türkiye, onca tavizi koparttıktan sonra Gümrü ve Batum'u da ilhak etmenin arayışı içinde işgal eylemini sürdürünce, Çiçerin bu konuda Ali Fuat'a, Orconikidze de Karabekir'e uyarı yapmak zorunda kalıyordu.

Ankara Hükümeti Karabekir kuvvetlerinin işgel ettiği yerlerde kalmasını ve "Kafkasya'da bir denge unsuru" olmasını öngörmüş, ayrıca daha önce Taşnak hükümetiyle imzalanmış olan Gümrü Antlaşması'nın yürürlüğe konmasını talep etmişti. Buna karşılık Türk Dışişleri Bakanı'na nota veren Çiçerin "Kafkasya'da artık tek askeri güç Kızıl Ordu olduğuna göre, Türkiye'nin Doğu Cephesi Ordusu burada kalarak kime karşı denge sağlayacakmış?" diye soruyor ve ayrıca "Geçersiz kalmış Gümrü Antlaşması'nın uygulanmasını istemek Moskova Antlaşması'nın yok sayılmasıyla eşdeğerdir" diyerek Türklerin Sovyet sabrını zorlamaya son verip bir seçim yapmasını istiyordu.

Bu kararlı tutuma rağmen günler geçip de Karabekir ordusunu Moskova Antlaşması'nda belirlenmiş sınırın ötesine çekmeyince, Türklere anlayacakları tek dilden konuşmanın gereği olarak devreye 11. Kızıl Ordu Kumandanı Gekker giriyor ve bizzat Karabekir'e yönelttiği ulti-matonda "Bir an önce Aleksandropol (Gümrü) bölgesinden güçlerini alıp sınırın ötesine çekilmesini, eğer bunun haberi makul süre içinde gelmezse Kızıl Ordunun o alana girmesi için üzü-lerek emir vermek zorunda kalacağını ve bunu takip edebilecek gelişmeler hakkında bütün sorumluluğun kendi üzerinden kalkmış olacağını" vurguluyordu. Türk ordusu ancak bundan sonradır ki, en son haydutluk örneklerini de sergileyerek çekip gidecekti.

Bugüne gelirse, Türkiye'nin yeniden Güney Kafkasya'ya ayağını basması, Cihatçı çeteleri yerleştirmesi, kendi sahasında ona rakip çıkması her ne kadar Rusya'nın sabrını tekrar zorlayan şeyler olsa da, o Türkiye ve Azerbaycan'la olan kârlı ilişkilerini Ermenistan hatırına hesapsızca berhava etmek istemiyor. Nasıl olsa Ermenistan'ın eli Rusya'ya mahkûm, dolayısıyla bir yere kadar onun aleyhine gelişmelere yol vermekte sakınca görmüyor. Karşı tarafa gösterdiği bu tolerans Artsakh'ın kaybına ve büyük bir trajediye de yol açabilirmiş, çok umurunda değil. Artsakh'taki tarihsel direniş böyle kaypak bir zeminde gerçekleşiyor.

Geçen hafta Paşinyan'ın Putin'e yazdığı mektuba Dışişleri kanalından cevap veren Rusya "Savaşın Ermenistan'a taşınması halinde kendi yükümlülüğünü yerine getireceğini" teyit etmek dışında durumun ciddiyetine denk düşen bir tavır göstermedi. Ermenistan'ın hukuki sınırları içindeki Ğapan, Meğri, Vartenis gibi yerlere yapılan füze atışlarını önemsemedi. "Düşman askerinin ayağı Ermenistan topraklarına basmadıkça ben karışamam" demeye getirdi. Artsakh'ın güvenliğini ciddiye almayan Rusya'nın, yarın Ermenistan sınırlarını korumada ne kadar ciddi davranacağı da şüphe uyandırıyor.

En azından Putin'in şimdiye kadarki tutumu, biraz da Paşinyan'ın burnunu sürtme ve kendine daha çok mahkûm etme amacıyla olsun, saldırıyı durduracak nitelikte bir müdahaleyi yapmayarak her geçen gün daha çok kan kaybına izin veriyor.

Yukarda özetlediğim eski deneyim Rusya'nın bugünkü temkinli tavrını anlamaya yardımcı olacağı kadar, onunla aşık atma durumundaki Türkiye'nin sahada kırmızı çizgileri ihlal ederek masada yine ayrıcalıklı dost olma maharetini daha iyi tanımaya da hizmet edecektir.

Yüz yıl önce saldırıya girişmek üzereyken Gürcistan'a gizli heyet gönderip Menşevik hükümetin tarafsızlığını sağlamış olan Ankara, bugünkü savaşta da Gürcistan'ın Ermenistan'a tam sırt çevirmesini ve Türkiye'nin savaş uçaklarına kendi hava sahasını açmasını sağladı. Bunu da önceki bir tecrübenin sonraki etaplara aktarılması olarak not etmekte yarar var.

Gözardı edilmeyecek bir paralellik de Türkiye'nin çok önemli jeopolitik konumunu kullanarak yüz yıl önce İngiltere ile Sovyet Rusya arasında yapmış olduğu gibi, bugün de ABD ile Rusya arasında iki yanlı flört yoluyla kazançlı çıkma becerisidir. Tabii bugün sahip olduğu büyük askeri güç ve başta enerji hatları olmak üzere kazanmış olduğu ekonomik imkânlar da onun pazarlık gücünü arttırmıştır.

Şüphesiz eski ve yeni durumlar arasında, dünyanın konjonktüründen tutalım ülkelerin pozisyonları ve birbirleriyle ilişkilerine kadar pek çok önemli farklılık var. Hiç bir emsal başka bir duruma bire bir denk düşmez. Ama yukarıda gördüğümüz karakteristik benzerlikler, o gün olduğu gibi bugün de Ermenistan'ın aleyhine rol oynamaya devam ediyor. Bütün bunlardan çıkarılacak dersler vardır.

Bugünkü savaşı başlatanın Türkiye olduğu, Türk-Azeri ittifakının Turancı bir yönelim içinde bulunduğu, Artsakh yanında Ermenistan'ı da tehdit ettiği, ayrıca bölge ve dünya barışı için ciddi tehlike arz ettiği ortadadır. Bunları dikkate alarak saldırganın durdurulması yönünde çağrılar yapmak yerine soyut bir barış savunusu ile "dış güçler bu olaya karışmasın" diyenler, emperyalizme karşı olmak adına Turancı emperyalist haydutluğa göz yumma durumundadır.

Soykırım tehdidi altındaki Artsakh ve Ermenistan kendi öz güçleriyle savunma savaşı yürütüyor ve on misli büyük olan düşman güçlerine karşı kahramanca direniyor. Dış güçlere bel bağlamının acısını tarihsel deneyimleri içinde tatmış olan Ermeni halkı asıl hesabı kendi güçleri üzerine yapıyor. Diaspora Ermenileri de katkı ve destek sağlıyor. Ama düşman güçlerin devasa imkânları karşısında savunmasını güçlendirmek için bu yetmez. Yalnız bırakıldığı durumda güç dengesizliği sonucu yenilebilir. Onun için dünya güçlerinin saldırganı gemlemelerini istemek, günümüzün Hitler'i olan Erdoğan'a karşı caydırıcı önlemler alınması için baskı geliştirmek, özellikle de Ermenistan'ı savunma yükümlülüğü bulunan Rusya'nın daha fazla beklemeden bunu yerine getirmesini talep etmek aklın ve vicdanın gereğidir.

Gelinen aşamada Artsakh'ın durumu son derece kritik. Stepanakert ve Şuşi'ye yoğun hava saldırıları yapan düşman güçleri tahrip gücü çok yüksek olan füzeler ve fosfor bombalarıyla büyük bir yıkım gerçekleştiriyor. Sivil yerleşimlerin hedef gözetilmeden vurulması, ormanların söndürülemez şekilde yakılması, kimyasal maddelerle suların zehirlenmesi, tarihsel anıtların yıkılması yanında, esirlere işkence gibi savaş suçları işleyen Türk-Azeri ittifakı, bölgedeki Ermeni varlığını kökten yok etmeyi tasarlıyor.

On gündür düşürmeye çalıştıkları Şuşi, gösterilen muazzam direniş karşısında erişilmez kalırken, şimdi de "9 Kasım Azerbaycan Bayrak Günü'nde Şuşa'nın burçlarına bayrak çekeceğiz" diye atıp tutuyorlar. O gün de gelir geçer, umarız ki hiç başaramazlar. Ama uzayan savaş zayıf olan tarafa daha büyük yıkım getirir. Artık bu hayasız saldırıyı durdurmak için tam bir seferberlik gerekir.

Savaşın tarafları arasında haklı-haksız ayrımı yapmayan, saldırganın kim olduğunu önemsemeyen, her iki tarafın "gerici burjuva devleti" olduğunu ileri sürüp görece bir fark bile gözetmeden teorik ezberlerini konuşuran, ayrıca Dağlık Karabağ sorununu incelemeyen yanlış algılar temelinde adaletsiz yargılar yürüten sol çevreler bu olay karşısında çok kötü bir sınav veriyor. Yok edilmek istenen Artsakh ve Ermenistan'la

dayanışma için 40 gündür kıpırdamayanlar, yarın soykırım olursa gösterecekleri tepkinin de anlamsız olacağını bilerek, Rojava-Kürdistan'la dayanışmanın benzerini Artsakh için daha geç olmadan göstermelidir.

Hovsep Hayreni

8 Kasım 2020

Kaynakça:

-M. V. Arzumanyan, Daravor Goyamard (Yüz yıllık Varoluş Savaşı), Yerevan-1989;

-Y. Ğ. Sarkısyan, Turkiyan yev Nıra Nıvacoğakan Kağakaganutyunı Andrkovkasum (Türkiye ve Onun Güney Kafkasya'daki İşgalci Siyaseti), Yerevan-1964;